

Poznań, 28 lipca 2023 roku

Dr hab. Ewa Jarmołowicz-Nowikow
Instytut Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Moniki Boruty-Żywiczyńskiej *Mind the gap! Sign function emergence in the second year of life and beyond* (Uwaga na znaki! Wyłanianie się znaku językowego u dzieci pomiędzy drugim a trzecim rokiem życia), powstałej pod kierunkiem dr. hab. prof. UMK Sławomira Wacewicza

Opis rozprawy

Praca dotyczy rozumienia przez dzieci znaków językowych, obejmujących zarówno wypowiedziane słowa, jak i gesty ikoniczne będące odpowiednikami wybranej grupy obiektów. Jej problematyka koncentruje się na akwizycji mowy i języka dzieci uwzględniając multimodalny charakter komunikacji. W pracy położono nacisk na zagadnienie rozumienia znaków językowych przez dzieci w trzech różnych grupach wiekowych (dzieci 24-miesięczne, 30-miesięczne oraz 36-miesięczne), a w szczególności na zmiany zachodzące w procesie rozumienia słów oraz dwóch rodzajów gestów ikonicznych, różniących się ze względu na technikę prezentowania obiektów, do których się odnoszą. Wyniki opisanych badań istotnie poszerzają obecny stan wiedzy o zmianach w procesie rozumienia znaków językowych przez dzieci między drugim i trzecim rokiem życia. Otrzymane rezultaty pozwalają na lepsze zrozumienie rozwoju kompetencji językowych u dzieci w tym wieku.

Tekst liczy 230 stron. Składa się ze spisu treści, spisu tabel, wykresów i zdjęć, tekstu właściwego, obejmującego wprowadzenie, cztery główne rozdziały, wniosków, bibliografii oraz załączników.

Rozdział I i II stanowią tło teoretyczne dla prezentowanych w kolejnych częściach pracy badań. W rozdziale pierwszym Autorka pracy omawia problematykę badań nad gestami, ich kategoryzację, techniki reprezentacji obiektów poprzez gesty, udział gestów jako znaków lingwistycznych w komunikacji. Wyjaśnia, czym jest triangulacja oraz pętla konceptualno-empiryczna i w jaki sposób wspomniane koncepcje znajdują zastosowanie w prowadzonych badaniach. Podkreśla, na jakie aspekty związane z rolą gestów w komunikacji dzieci kładziono dotychczas największy nacisk, a także wskazuje na problemy wymagające pogłębionej analizy. Przedstawia wybrane modele semiotycznego rozwoju dziecka.

Rozdział drugi stanowi rozbudowany, oparty na literaturze, opis badań dotyczących akwizycji języka u dzieci. Autorka przedstawia tutaj także istotną rolę, jaką odgrywa w tym procesie gest. Najwięcej uwagi poświęcono badaniom prezentującym rozwój mowy dzieci między 2 i 3 rokiem życia, a więc w okresie rozwoju dziecka, którego dotyczą badania Doktorantki. Z rozdziału drugiego jasno wynika, które z prezentowanych prac stanowią inspirację dla badań prowadzonych przez mgr Monikę Borutę-Żywiczyńską.

Rozdział III i IV stanowią empiryczną część pracy. Rozdział trzeci zawiera szczegółowy opis celu badania, hipotez, metody badawczej oraz narzędzi wykorzystanych do analizy danych. Prezentuje badaną grupę, a także proces doboru uczestników tworzących ową grupę. Opisany jest w nim także wpływ realiów pandemicznych na sposób przeprowadzania badania. Ostatni, czwarty rozdział, został podzielony na dwie części. Pierwsza z nich prezentuje ilościowe wyniki analiz, przedstawia statystyczne wyniki badania, druga część natomiast opisuje perspektywę jakościowego spojrzenia na prowadzone analizy. W końcowej części pracy, zawierającej wnioski, zostały zaprezentowane najważniejsze wyniki i spostrzeżenia wynikające z przeprowadzonych badań.

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń, chociaż niektóre fragmenty rozdziału pierwszego wymagałyby uporządkowania.

Temat pracy, a tym samym cel badania podjęty przez mgr Monikę Borutę-Żywiczyńską wynika z bardzo dobrej znajomości literatury dotyczącej roli znaku językowego (słowa i gestu) w procesie akwizycji języka u dzieci (lista źródeł bibliograficznych jest imponująca). Autorka pracy poprzez swoje badania uzupełnia lukę w wiedzy na temat użycia znaków, w szczególności dwóch rodzajów gestów ikonicznych w komunikacji dzieci między drugim i trzecim rokiem życia. Zgodnie z wiedzą Recenzentki, niewiele miejsca poświęcono dotychczas w literaturze problemowi przejścia z etapu akwizycji mowy dziecka, w którym dziecko już właściwie interpretuje gest wskazujący, do etapu, w którym dziecko zaczyna rozumieć funkcję gestu ikonicznego. Moment przełomowy między wspomnianymi etapami rozwoju dziecka wyznacza sposób rozumienia przez niektóre z badanych dzieci układu dłoni, który formą przypomina gest wskazujący, natomiast nie pełni funkcji gestu wskazującego, stanowi element realizowanego gestu ikonicznego na przykład będącego odpowiednikiem wędki. Magister Borutę-Żywiczyńską interesuje, jak dzieci rozumieją znaki językowe, takie jak słowa i gesty ikoniczne, właśnie w tym okresie rozwoju kompetencji komunikacyjnych, czyli między 2 i 3 rokiem życia.

Ocena pracy

Oceniana praca stanowi istotny wkład w rozwój wiedzy dotyczącej funkcji znaku w procesie akwizycji mowy i języka dziecka, a tym samym w rozwój językoznawstwa. Badania poświęcone prewerbalnej fazie komunikacji dziecka pokazują istotną rolę gestów w prawidłowym rozwoju umiejętności komunikacyjnych dziecka. Obecny stan wiedzy pozwala na stworzenie modelu rozwoju semiotycznego dziecka, opisanie poszczególnych etapów rozwoju gestykulacji, bardzo dokładną analizę funkcji gestu wskazującego. Badania mgr Moniki Boruty-Żywiczyńskiej znacznie wykraczają poza dotychczasową wiedzę, wzbogacając ją o wyniki badań nad fazą pośrednią między rozwiniętymi już umiejętnościami związanymi z wykorzystaniem i rozumieniem gestu wskazującego a fazą, w której dziecko rozumie gesty ikoniczne. Autorka pracy w przeprowadzonym badaniu uwzględnia dwa rodzaje gestów ikonicznych, gdzie kryterium ich wyróżnienia jest sposób reprezentacji obiektu (gesty *reprezentujące* bardziej statyczne i *odgrywające*, bardziej dynamiczne). Główne pytanie badawcze postawione w niniejszej pracy koncentruje się na zagadnieniu, czy u dzieci występuje wcześniejsze rozumienie znaku językowego będącego gestem – odpowiednika nazwy danego obiektu niż rozumienie słowa, które stanowi odpowiednik tego samego obiektu. Autorka pracy stawia także kilka dodatkowych pytań, które otwierają interesującą dyskusję nad kolejnymi fazami rozwoju umiejętności kognitywnych i komunikacyjnych u dzieci. Należy podkreślić, że istnieje niewiele prac poświęconych rozumieniu gestów ikonicznych w kontekście komunikacji dzieci w wieku uczestników badania.

Autorka pracy jest świadoma, że ograniczając się do jednej perspektywy badawczej trudno jest uchwycić naturę języka, komunikacji. Oceniana praca ma charakter interdyscyplinarny, łączy wiedzę z zakresu językoznawstwa, analizy gestów, semiotyki kognitywnej oraz psychologii.

Badania przeprowadzono na trzydziściorgu dzieciach, które podzielone zostały na trzy grupy wiekowe (dzieci 24, 30 i 36-miesięczne). Chciałabym podkreślić czasochłonność i pracochłonność związaną z pozyskiwaniem materiału badawczego. Badania, w których biorą udział dzieci należą do wyjątkowo wymagających ze względu na nieprzewidywalność reakcji dzieci podczas zaplanowanej procedury badawczej, konieczność zaangażowania opiekunów podczas badania, kwestie dotyczące logistyki, udzielenia zgody na udział dziecka w badaniu, rejestracji badania, a także kwestie związane z doborem dzieci, które spełniają wymagania dotyczące wieku i rozwoju komunikacyjnego.

Na uwagę zasługuje bardzo precyzyjnie zaplanowana procedura badania, wcześniej testowana i poddawana weryfikacji. Należy podkreślić, że zaprojektowanie badania przeznaczonego dla dzieci między 2 i 3 rokiem życia, które pozwoli na pozyskanie zakładanego materiału, jest poważnym wyzwaniem. Mgr Monika Boruta-Żywiczyńska dołożyła wszelkich starań, aby badanie miało dla uczestników formę atrakcyjnej zabawy, w miarę możliwości utrzymującej odpowiedni stan ich zaangażowania. Badanie przeprowadzono z najwyższą dbałością o dobre samopoczucie dziecka. Trzon badania stanowiła gra, w której dziecko proszone było o udzielenie łącznie 36 odpowiedzi. Odpowiedzi dzieci były odnotowywane w przygotowanym formularzu, jednak cała procedura badania była rejestrowana (zarówno dźwięk jak i obraz), co pozwoliło na anotację materiału w programie Elan, analizę zachowań niewerbalnych i następnie opisanie ich wybranych aspektów w części poświęconej wynikom jakościowym. Samo badanie zostało poprzedzone zebraniem informacji na temat dziecka, w szczególności dotyczących jego codziennych zachowań komunikacyjnych, a także danych na temat statusu społeczno-ekonomicznego rodziny. Lista słów prezentowana dzieciom podczas badania powstała na podstawie polskiej wersji Communicative Development Inventory, co pozwoliło założyć, że są to słowa, których zrozumienie może być zadaniem o różnym stopniu trudności dla danej grupy wiekowej. Forma gestów, które miały stanowić ikoniczny odpowiednik wybranych słów, była konsultowana z grupą dorosłych. Chciałabym podkreślić rzetelność i dbałość o szczegóły w sposobie prezentowania zalet jak i nieuniknionych w przypadku pracy z dziećmi "niespodzianek", które pojawiają się mimo przetestowanej i sprawdzonej procedury. Chociaż opis zastosowanej procedury badania nie budzi zastrzeżeń metodologicznych, to uwagi Autorki dotyczące nieprzewidywalności reakcji dzieci oraz dyskusja na temat ewentualnych udoskonaleń dotyczących długości procedury, wpływu miejsca przeprowadzania badania (dom czy laboratorium), kontrolowania stopnia zmęczenia, senności dzieci czy chociażby prozaicznego głodu dziecka pokazują badaczom pracującym z dorosłymi, jak wiele czynników może mieć kluczowy wpływ na sytuacje zakłócające przebieg badania i jak ogromną elastycznością musi wykazać się badacz (podczas badania dzieci były proszone o wskazywanie ręką ilustracji będących odpowiednikami wypowiedzianych słów lub realizowanych gestów, jednak część dzieci chciała wskazywać stopami).

Kluczowy dla całej rozprawy jest rozdział czwarty, w którym Autorka pracy przedstawia wyniki prowadzonych badań. Rozdział ten został podzielony na dwie części, w których przedstawiono wyniki analiz ilościowych oraz jakościowych. Ich połączenie pozwoliło magister Monice Borucie-Żywiczyńskiej na weryfikację hipotez i dokonanie pewnych uogólnień, ale także na bardziej wnikliwe spojrzenie na procesy zachodzące w rozwoju komunikacyjnym badanej grupy dzieci oraz wyznaczenie kierunku dalszych badań. Zapoznanie się z wynikami badania skłania do konkluzji, że Autorka pracy w dużej mierze osiągnęła założony cel badawczy, przyczyniając się do poszerzenia wiedzy na temat rozumienia znaków językowych, które są realizowane zarówno w sposób werbalny, jak i niewerbalny u dzieci w trzech różnych grupach wiekowych: 24 miesiące, 30 miesięcy i 36 miesięcy. Główny wniosek wynikający z przeprowadzonych analiz dotyczy zmiany umiejętności postrzegania i rozumienia znaków (zarówno słów jak i gestów), która zachodzi u dzieci między 2 i 3 rokiem życia. Nie wszystkie sformułowane w rozprawie hipotezy zostały potwierdzone statystycznie. Nie udało się potwierdzić statystycznie, że gest ikoniczny jest rozumiany przez dziecko wcześniej niż słowo. Istotne jest jednak z punktu widzenia dalszych badań dotyczących komunikacyjnych umiejętności dzieci to, że analizy jakościowe pokazały, że można wskazać na przypadki, gdy rozumienie gestu ikonicznego poprzedzało rozumienie słowa odnoszącego się do tego samego obiektu. Warto też podkreślić, że liczba stawianych hipotez odzwierciedla złożoność badanego problemu, a także bardzo wnikliwe podejście do niego, którym wykazała się Autorka pracy. Wydaje się, że specyfika przeprowadzonych badań empirycznych może utrudniać uzyskanie wyrazistych wyników ilościowych. Rozwiązaniem byłoby znaczne powiększenie liczby dzieci tworzących daną grupę wiekową, ale wtedy zbieranie materiału badawczego musiałoby być rozłożone na lata. Wyniki badań pozwoliły na uzupełnienie modelu semiotycznego autorstwa Zlateva i McCune.

Wyniki, które zostały ujęte w części zatytułowanej "Analizy jakościowe" stanowią bogate źródło obserwacji dotyczących umiejętności komunikacyjnych badanej grupy dzieci, a także stanowią cenne źródło inspiracji do kolejnych badań.

Sugestie:

1. We wstępie Autorka formułuje pytanie (s. 15) dotyczące tego, w którym systemie semiotycznym znak rozwija się jako pierwszy. Jednocześnie pada stwierdzenie, że potencjalnymi kandydatami są język i gest. Jest to z pewnością skrót myślowy, gdyż gest jako taki nie jest systemem. Może należy raczej zapytać o to, który system rozwija się jako pierwszy (zakładając, że gesty i słowa tworzą osobne systemy), a nie, w którym

systemie rozwija się znak jako pierwszy, ponieważ nie istnieje system semiotyczny bez gestów lub słów.

2. Autorka pracy wychodzi z założenia, że istnieją dwa odrębne systemy semiotyczne: werbalny i gestowy (stwierdzenie to pada m.in. na stronie 28). W rozdziale pierwszym brakuje szerszej dyskusji na temat tego, jak może być definiowany system semiotyczny, także odwołań i dyskusji z poglądami na przykład McNeilla, według którego gesty i słowa tworzą jeden system semiotyczny.
3. Unikałabym stwierdzeń typu "The results presented in Tables 40 and 41 are not significant in any way." Kolejne części pracy pokazują jednak, że wyniki te nie są istotne z punktu widzenia analiz statystycznych, ale istotne dla analiz jakościowych.
4. W pracy pojawiają się usterki redakcyjne. Powyższe zastrzeżenia nie zmieniają jednak pozytywnej oceny pracy.

Wniosek:

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca mgr Moniki Boruty-Żywiczyńskiej *Mind the gap! Sign function emergence in the second year of life and beyond* (Uwaga na znaki! Wyłanianie się znaku językowego u dzieci pomiędzy drugim a trzecim rokiem życia) spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Moniki Boruty-Żywiczyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Jarmołowa-Nawrot